

Nyugat-magyarországi Egyetem

DOKTORI (PhD) TÉZISEK

DR. VERES PÁL

SOPRON

2008

Nyugat-magyarországi Egyetem

SZÉCHENYI ISTVÁN

GAZDASÁGI FOLYAMATOK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA DOKTORI ISKOLÁJA

KÖZÖSSÉGI GAZDÁLKODÁSTAN PROGRAM

**A FELSŐOKTATÁS TANKÖNYVELLÁTÁSI
RENDSZERÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÓ INTÉZMÉNYI
ELEMZÉSE**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Készítette: Dr. Veres Pál

Sopron

2008

Tartalomjegyzék

I. A munka előzményei, a kitűzött célok.....	4
II. A kutatás tartalma, módszere, indoklása	5
III. A kutatás eredményei	7
IV. Következtetések és javaslatok.....	11
Következtetések	11
Javaslatok	14
V. A szerző témához kapcsolódó publikációi	16
Folyóirat cikkek, konferencia kötetben megjelent tanulmányok	16
Előadások	18

I. A munka előzményei, a kitűzött célok

Szerencsésnek mondhatom magam, mert olyan témát választhattam, amely közigazgatásban végzett munkámhoz, az ott szerzett gyakorlathoz és tapasztalatokhoz, valamint oktatói tevékenységemhez is szorosan kapcsolódik. Oktatói és közigazgatási tevékenységemben egyaránt fontos tartottam és tartom *az elmélet és a gyakorlat közötti kapcsolat megteremtését, a gyakorlati kérdések értékalapú megközelítését*. Hasonlóan fontos szempontnak tartom, hogy megfelelő *tényanyag alapján*, a témával *adekvát módszerek* segítségével állítsunk fel hipotéziseket és igazoljuk azokat.

A témához kapcsolódó gyakorlati tevékenységem *1985-ben kezdődött*, amikor az oktatási tárcához kerültem és egyik feladatköröm a felsőoktatási tankönyv- és jegyzetellátás referensi feladatainak ellátása volt. (A tankönyvekkel és tansegédletekkel, azok minőségével, a késedelmes megjelenés gyakorlatával kapcsolatban én is – mint nyilván sokan mások - már diákkoromban maradandó tapasztalatokat szereztem.) Még részese voltam a régi, *bürokratikus* döntési rendszernek, a néhány, *monopolhelyzetben* lévő kiadóra épített kiadásnak és a piaccal köszönő viszonyban sem lévő, *jegyzetlistás elosztási rendszernek*. Mint köztisztviselőnek minden év szeptembere szorongást jelentett, amikor a sajtóban visszatérő hír volt a tankönyvek és jegyzetek késedelmes megjelenése, majd humoreszkek témája azok minősége.

A rendszerváltást megelőző néhány évben munkatársaimmal – ösztönözve a korábbinál liberálisabb politikai környezet és felsőoktatási jogi környezet által – egyre intenzívebben foglalkoztunk a felsőoktatási tankönyvellátási rendszer *piackonform* átalakításának lehetőségével. A rendszerváltás adta meg a lehetőséget, hogy a tervek valóra váljanak, az addigi, *egyedi kísérletek rendszerre fejlődjenek*. Két nagy jelentőségű eseményt és dokumentumot kell kiemelni, amelyek tevékenységemhez is kapcsolódnak, hatásuk pedig a mai rendszerben is tetten érhető. Az egyik az oktatási tárca miniszteri értekezletének 1990. decemberi határozata a felsőoktatás tankönyvellátási rendszerének átalakításáról, a másik a Kormány 1991. évi határozata a teljes tankönyvellátási rendszer átfogó reformjáról. Ezen évektől az átalakításokkal kapcsolatosan számos előadást tartottam, illetve publikációkat is megjelentettem.

A tankönyvellátási rendszer átalakításában nagy szerepe volt az *International Book Development* (IBD) 1991-1993. között végzett szakértői tevékenységének. Az angliai székhelyű szervezet a teljes magyar könyv- és könyvtári szektort átvilágította és meghatározó dokumentumanyagot hozott létre, amely egyik fontos forrásom lett. Az IBD tevékenységének és javaslatainak is köszönhető, hogy a japán kormány támogatásával létrejött az úgynevezett „*japán segélyprogram*”: Ez a projekt - jelentős pénzügyi forrással - arra teremtett lehetőséget, hogy számos magyar közigazgatási, felsőoktatási, kiadói, terjesztői és könyvtári szakember mintegy két éven át, tanulmányozza a tankönyvellátás (beleértve a könyvtári rendszert) hazai és nemzetközi gyakorlatát. A tanulmányokat és a kapcsolódó publikációkat és dokumentumokat társszerkesztésben megjelent kiadvány tette hozzáférhetővé.

A japán segélyprogram egyik célja, egy tankönyv- és könyvtárfejlesztési világbanki hitelprogram megalapozása volt. A tanulmányok végső konklúziója végül az lett, hogy a hitelprogramnak előbb *a felsőoktatás képzési szerkezetének, vezetési struktúrájának és infrastruktúrájának megújítását* kell szolgálnia. A döntéssel én is egyetértettem és azon munkálkodtam, hogy *hazai forrásokra támaszkodva* segítsen a felsőoktatás tankönyvellátási és könyvtári rendszerének átalakítását. E munka meghatározó ösztönzést és tapasztalati valamint tényanyagot adott a dolgozat megírásához. Ezt a motivációt tovább erősítette, hogy egy *alapítványi kezdeményezés* a mérnökképzés megújításáért „rámtalált” és felkérést kaptam a hazai tankönyvellátási rendszerrel kapcsolatos tapasztalataim összegzésére, javaslatok megfogalmazására a további fejlesztéseket illetően.

Az előzmények és az ösztönzés egy másik vonulata, hogy a mai Budapesti Corvinus Egyetem illetve jogelődjeinek Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékén Összehasonlító Gazdaságtan tantárgyat oktattam, illetve oktatok. Ennek során számos alkalommal használtam fel a tankönyvellátási rendszerrel kapcsolatos tapasztalataimat, amelyek elemzéséhez és értelmezéséhez a tantárgy módszertani apparátusa kiváló lehetőséget kínált.

II. A kutatás tartalma, módszere, indoklása

A gyakorlati-tapasztalati és elméleti-módszertani motiváció, a felhalmozott tényanyag és dokumentumok készítettek arra, hogy tapasztalataimat összefoglaljam, az alkalmas módszertani apparátussal megfelelő keretbe helyezzem és közkinccsé tegyem. Annál is inkább erős késztetést éreztem erre, mert úgy tapasztaltam, hogy Magyarországon és

nemzetközileg is *elhanyagolt kutatási területnek számít* a felsőoktatás tankönyvellátása. Különösen igaz ez, ha a felsőoktatás legújabb fejlődési tendenciáira: a szerkezeti átalakulásra, az életen át tartó tanulásra, a tömegesedésre, a globalizációra, az információs és kommunikációs technológia fejlődésére, ennek a tankönyvellátásra gyakorolt hatására gondolunk.

A fenti körülmények figyelembe vételével – a felsőoktatás tankönyvellátása tekintetében – az alábbi célokat tűztem ki:

- a felsőoktatás tankönyvellátási rendszerével kapcsolatos releváns *tényanyag* összegyűjtése,
- a tankönyvellátási rendszerhez kapcsolódó *irodalmak* felkutatása, különös tekintettel az összehasonlító intézményi elemzés, mint alkalmazható elemzési *módszer* irodalmára,
- a rendszer átalakulásának *történeti* bemutatása,
- a rendszer *egészének* és egyes *elemeinek* intézményi elemzése,
- az intézményi *működés* problémáinak feltárása,
- a rendszer legfontosabb személyi és szervezeti *szereplőinek* azonosítása, viselkedésük intézményi és szervezeti *determinációjának* bemutatása,
- az összehasonlító intézményi elemzés *alkalmazhatóságának* bizonyítása,
- az alkalmazott módszertan segítségével *javaslattétel* a rendszer egészének és egyes elemeinek fejlesztésére.

A kutatás módszertani szempontból, a következő elemekből épült fel. *Primer kutatásnak* tekinthető annak a tényanyagnak az összegyűjtése és rendszerezése, amellyel mintegy 15 éves tevékenységem során kapcsolatba kerültem, illetve létrehoztam. Ezen anyagok a közigazgatásban született dokumentációk, a tankönyvpályázatok adatai, a felsőoktatási intézmények beszámolóí, a japán segélyprogram keretében végzett hazai felmérések és külföldön gyűjtött tapasztalatok, az ezekről készült beszámolók.

Szekunder kutatás keretében a felsőoktatási tankönyvellátáshoz kapcsolódó szegényes irodalom mellett az összehasonlító intézményi elemzés gazdag irodalma jelentette a módszertani alapot.

A *történeti megközelítés* keretében lehetett bemutatni és leírni azt a gyakorlati átalakulást, amelyen a felsőoktatás tankönyvellátási rendszere a mai napig keresztülment. Az *intézményi összehasonlítás* iránya kettős volt. A hazai rendszer időbeli átalakulásában sikerült feltárni a lényeges intézményi változásokat, azok okait, különösen tekintettel az intézményi működés funkciózavaraira. A *nemzetközi összehasonlítás* megmutatta, hogy milyen azonosságok és különbségek figyelhetők meg a vizsgált országok között és ennek milyen okai vannak, illetve lehetnek. Az összehasonlító intézményi elemzés alapján nyert megfigyelések, megállapítások alapján bátorítottam normatív megállapításokat – *javaslatokat* – tenni a felsőoktatás tananyag-ellátási rendszerének *intézményi* és *szervezeti* vonatkozású fejlesztésére.

III. A kutatás eredményei

Az elemzés elvégzéséhez szükséges tényanyag összegyűjtése (jogszabályok, beszámolók, pályázati anyagok, primer tanulmányok) sikeres volt, a kitűzött cél eléréséhez elégségesnek bizonyult. Az összehasonlító intézményi elemzés, mint *módszer használhatósága igazolódott*. Sikerült azonosítani a tankönyvellátási rendszer legfontosabb szereplőit – személyeket és szervezeteket – a rendszer intézményi elemeit. Sikerült feltárni a működési zavarokat, azok okait és javaslatot tenni az intézményi és szervezeti változások irányára.

Az alábbi téziseket a disszertációban igazoltnak tekintem.

1. A tankönyvellátási rendszer a *felsőoktatási rendszer része*, kölcsönös determináció áll fenn közöttük. A felsőoktatási rendszer és a tankönyvellátási rendszer hatékonysága, szakmai színvonala meghatározzák egymást.
2. A *rendszerváltás előtti* – állami tulajdonon és bürokratikus koordináción alapuló – tankönyvellátási rendszer az általános társadalmi és felsőoktatási intézményi környezet változása, a hatékonysági deficit, a finanszírozhatatlanság, a rugalmatlanság és a szakmai színvonal miatt *nem volt fenntartható*.
3. A tankönyvellátási rendszert a *fejlett országokban a piaci koordináció és a magántulajdon dominanciája* jellemzi. Ezt egészíti ki az egyes országokban nagyon

különböző mértékű és formájú állami szerepvállalás. 1990-ben Magyarország is ezen az úton indult el. A piac és a felsőoktatási rendszer sajátosságai miatt az állami közreműködésnek fontos szerepe van. E szerepvállalásnak ugyanakkor **piackonformnak** kell lennie. Az állam legfontosabb szerepe a piacépítés, a piaci működés intézményi és szervezeti feltételeinek megteremtése mellett a méltányossági szempontok érvényesítése. Az állami szerepvállalás hatékonysága a többi szereplővel kiépített kapcsolatokon is múlik.

4. A bürokratikus és a piaci koordináció, az állami és a magántulajdon viszonyának rendezését a felsőoktatásban – a tankönyvellátás tekintetében is – nehezíti, a **felsőoktatási intézmények sajátos tulajdoni, szervezeti, valamint az oktatók közalkalmazotti státusa**. A felsőoktatási intézmények sok tekintetben állami, sok tekintetben piaci szereplőként viselkednek. Ezt a kettősséget jól tükrözi a belső vezetési szerkezet ellentmondásossága is. E kettő szerep elválasztásának szabályrendszere ma nem adott. Az intézmények túlzott védelmet élveznek az állammal (mint tulajdonossal és koordinátorral) és a piaccal szemben egyaránt.
5. A tankönyvellátási rendszert a **könyvtári rendszerrel együttesen** lehet és kell vizsgálni. A könyvtárak tudják – szociális szempontokra is tekintettel – biztosítani az egyenlő hozzáférést. Az interaktív multimédiás tananyagok közvetítésében, a tanuláshoz nélkülözhetetlen adatbázisok elérésében és az önálló tanuláshoz kapcsolódó tanácsadásban a könyvtárak szerepét megváltoztatja, felértékeli az információs és kommunikációs technológia fejlődése.
6. Az elemzést a **rendszer szereplőinek azonosításával** kell kezdeni. A tankönyvellátási rendszer szereplői részben természetes személyek, részben szervezetek. A természetes személyek magatartása intézményi és szervezeti oldalról is determinált. A felsőoktatási szereplők magatartását, motivációit a tankönyvellátással kapcsolatos tevékenységükben nemcsak a szűkebben vett tankönyvellátási intézmények és szervezetek, hanem a szélesebb felsőoktatási intézményrendszer is determinálja.
7. A rendszer legfontosabb **természetes személy szereplői**: kiadók vezetői, szerkesztői, terjesztők vezetői, felsőoktatási intézmények vezetői, tanárai, tankönyvszerzők, politikai döntéshozók, köztisztviselők, diákok.
8. A rendszer legfontosabb **szervezeti szereplői**: kiadók, terjesztők, felsőoktatási intézmények, civil és szakmai szervezetek, diákszervezetek, könyvtárak, minisztériumok
9. A magyar nyelvű **piac kis mérete**, az elégtelen kereslet magas kockázata miatt a kiadók számos tantárgy esetében vonakodnak a kockázat vállalásától. Minél kisebb az adott

nyelvű tankönyvpiac, annál indokoltabb lehet az **állami közreműködés a finanszírozásban**. Az állami közreműködésnek piacokonform módon, a kiadók kockázatát nem megszüntetve, pályázati rendszerben kell megnyilvánulnia. Célszerű a **tankönyvek megírását** – a kínálatot - támogatni, de a kiadókon keresztül. Ezzel párhuzamosan indokolt lehet a **keresleti oldal** – a diákok – vásárlásának támogatása is.

10. A magyar piac viszonylag kis mérete, a kiadókat és a szerzőket, nagyobb piacot biztosító idegen – különösen angol - nyelvű kiadásra és a **külföldi piacok elérésére** ösztönözheti. Ezzel párhuzamosan a felsőoktatási rendszernek – többek között a nyelvi kompetenciák fejlesztésével – támogatnia kell a sikeres **külföldi tankönyvek**, illetve azok honosított, adaptált változatának használatát.
11. A magyar felsőoktatásban a mai napig túlzott arányt képviselnek a szakmailag nem kellően ellenőrzött, döntően egy intézményben használt **jegyzet** típusú tansegédletek. A felsőoktatás és a hallgatók érdeke, hogy - különösen az alapképzésben – a széles **körben használt**, nemzetközileg is releváns **sztenderd** tankönyvek aránya növekedjen.
12. A technika mai fejlettségi szintjéhez képest, az interaktív, **e-learninges, multimédiás tananyagok súlya kicsi**. Ez összefügg az oktatók egy részének nem kellő informatikai és módszertani felkészültségével, a fejlesztő munka elismertségének hiányával, a szerzői jogi védelem gyengeségével. Az interaktív, tanulásvezérlő tananyagok elterjedése lehetséges és indokolt, ugyanakkor megoldandó ezek finanszírozása, szakmai kontrollja, sztenderdizációja, szerzői jogi védelme.
13. A tankönyvkiadásban – vagy inkább jegyzetkiadásban - még mindig **túlzott szerepet játszanak a felsőoktatási intézmények**, illetve az üzletileg nem teljesen önálló kiadók. A széles körben használt tankönyvek kiadását az üzleti szempontok alapján működő, független kiadókra kell alapozni. A **kiadás illetve a kiadók állami támogatása indokolt**, ugyanakkor csak kiegészítő lehet, nem puhíthatja fel a kiadók költségvetési korlátját. Amennyiben a felsőoktatási intézmény kiadói tevékenységet végez, azt nem közvetlenül, hanem társasági formában, vállalkozási (piaci) alapon kell tennie.
14. A **hallgatók tankönyvvásárlási támogatása** megvalósult ugyan, de nem biztosított a kiszámíthatóság, nem tartott lépést az áremelkedéssel, így reálértéke folyamatosan csökkent. A hallgatók tankönyvvásárlásának támogatása **keresletösztönző és indokolt**, de számos probléma megoldását igényli: a célszerű elköltés biztosítása, túlzott kötöttségek elkerülése, szociális helyzet figyelembe vétele stb.
15. A tankönyvek jelentős hányada ma még nem felel meg a **tanulásvezérlés, az adott képzési szint** követelményeinek. A jó tankönyv szakmailag releváns, didaktikailag megfelel a

tanulásvezérlés követelményeinek. A szakmailag legjobb szerzőket ezért – anyagilag is – érdekeltté kell tenni a tankönyvírásban, illetve fel kell készíteni a tankönyvírás speciális módszertani követelményeinek teljesítésére.

16. A tankönyvellátás **logisztikai problémája** máig nem megoldott. A kiadók sokszor kiszolgáltattak a terjesztőknek, nem rendelkeznek a szükséges technológiai és finanszírozási feltételekkel. Hiányoznak a tárolás, szállítás, elosztás, informálás hatékony szervezeti és intézményi feltételei. Elkerülhetetlen a fenti funkciók mindegyikét magába foglaló logisztikai rendszer (intézmény és szervezet) létrehozása. Ennek egyik lehetséges módja a kiadók és terjesztők vállalkozási alapú **társulása**, amelyet az állam jogi és finanszírozási eszközökkel támogathat.
17. A felsőoktatás **akkreditációs követelményrendszer**e – bár történt előrelépés - ma még nem szentel kellő figyelmet sem az adott intézmény és szak tankönyvellátási színvonalának sem az oktatók tankönyvírási tevékenységének, különösen e tevékenység sikerességének. A felsőoktatás akkreditációs rendszerében az oktatók tankönyvszerzői tevékenységének, az intézmények által használt tankönyvek minőségének a jövőben fontosabb szerepet kell játszania.
18. A kiadók és a szerzők ma tehetetlenül állnak a szinte általános gyakorlattá vált **illegális tankönyvmásolás** előtt. A kiadók és a szerzők érdekeltségének érvényesüléséhez hatékonyabb jogvédelemre van szükség. A tankönyvek illegális másolása komolyan veszélyezteti a tankönyvkiadói tevékenységet. Az elektronikus interaktív tanulásvezérlő ismerethordozók tekintetében sem megoldott a szerzői és kiadói jogok érvényesítése. Az államra komoly szerep hárul a szabályozásban és finanszírozásban egyaránt.
19. A tankönyvírásban és használatban, ma **rosszul értelmezett verseny** érvényesül a felsőoktatási intézmények és az oktatók között. A magyar piac méretéhez képest ezért túlságosan diverzifikált és egyenetlen minőségű a kínálat, nem megfelelő a széles körben használt, illetve használható tankönyvek aránya. A tankönyvírásban – minőség, sztenderdizáció - indokolt az **intézményközi együttműködés**, amely többféle formában, például karközi együttműködésként, tanszéki együttműködésként, kiadók által szervezett együttműködésként valósulhat meg. Az államnak ezeket a formákat ösztönöznie, támogatnia kell.
20. Az **I. Nemzeti Fejlesztési Terv (NFTI.)** tapasztalata, hogy jelentős forrásokkal igen nagyszámú tananyag készült el, azonban ezeknek csak kisebb hányadából lett kiadók által gondozott, szakmailag és didaktikailag is releváns, széles körben használt tankönyv. Az **Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT)** illetve korábban az NFTI. keretében

megvalósult tartalmi (tananyag) fejlesztések hasznosítása - a gazdasági hatékonyság és a szakmai igényesség szempontjait is szem előtt tartva - piaci alapon működő kiadók közreműködésével történhet meg, A szabályozási és ösztönzési feltételeket ennek megfelelően kell átalakítani.

21. A felsőoktatás tankönyvellátásával kapcsolatos tevékenység valamennyi szereplő részéről **speciális szakismereteket** is feltételez. Ma sem a tankönyvírók, sem a kiadók és terjesztők megfelelő szakemberei nem, vagy nem feltétlen rendelkeznek a minőségi és hatékony munkához szükséges szakismeretekkel. Indokolt ezért, hogy a képzési rendszer megfelelő programokat kínáljon a szükséges szakismeretek megszerzésére.

IV. Következtetések és javaslatok

Következtetések

A dolgozat első kísérlet az összehasonlító intézményi elemzés felsőoktatásra történő szisztematikus alkalmazására. Összefoglalóan megállapítható, hogy az **elemzési eszköztár jól alkalmazhatónak bizonyult**. A felsőoktatás tankönyvellátási rendszere a felsőoktatási rendszer sajátos alrendszereként és a tágabb társadalmi-gazdasági rendszerrel való kapcsolatában bizonyult értelmezhetőnek. Megállapítható, hogy az elemzési eszköztár a felsőoktatási rendszer egészére, annak bármely alrendszerére alkalmazható.

A tankönyvellátás rendszerének a rendszerváltással kezdődő átalakítása csak részben alapult a korábbi rendszer részletes intézményi és szervezeti analíziséen, sokkal inkább egy **formális, analóg megközelítés eredménye volt** a rendszer pilléreinek meghatározása. A piacosítás, a privatizáció, a jogi keretek megteremtése és az állami támogatási, beavatkozási rendszer kialakítása lényegében a társadalmi-gazdasági rendszer átalakításának mintájára történt.

A felsőoktatás jelenlegi **tulajdonosi és fenntartási rendszere** és az ebből fakadó irányítási rendszer általában sem és a tankönyvellátás tekintetében sem eléggé ár- és költségérzékeny, illetve minőség-orientált. Ennek sajátos megnyilvánulása az egyszemélyi felelős vezetés gyengesége, a testületek túlzott szerepe, a professzionalizmus és a szakmaiság gyengesége az irányításban.

A rendszerváltás után jellemző **4 évenkénti kormányváltás** a tankönyvellátási rendszer tekintetében is komoly akadálya volt a folyamatos, koncepciózus fejlesztésnek. Ez tetten érhető a támogatási rendszer ingatagságában és a támogatás egyenetlenségében, a hallgatói támogatás szerepének változó értelmezésében, a könyvtárakkal kapcsolatos szemlélet változásában, a magánkiadók szerepének megítélésében és más intézményi és szervezeti kérdésekben is.

A részben ösztönös, részben analóg rendszerképzés ellenére, az 1990. után kialakított rendszer alapvető **pillérei** – kiadók szerepe és támogatása, hallgatói támogatás, könyvtártámogatás – **ma is állnak**, de következtlenül és kellő garanciák nélkül. Elkerülhetetlen a kialakult helyzet rendszerszintű, összehasonlító intézményi áttekintése. A disszertáció erre tesz egy első kísérletet.

Bár mára kialakult egy **felsőoktatásra koncentráló** magánkiadói kör, a kis- és közepes kiadók helyzete még mindig bizonytalan. A vállalkezési formában működő egyetemi kiadók is egyenrangú részei a felsőoktatási kiadói körnek, ugyanakkor a tulajdonosok okán felmerül a **versenyegyenlőtlenség** kérdése. A kiadóknak többnyire nem sikerült kialakítaniuk egy stabil szerzői és vásárlói kört.

A **terjesztés** mindmáig a **legkevésbé megoldott** funkciók közé tartozik. A terjesztői hálózat túlságosan szétaprózott, túlságosan felsőoktatási intézményhez kötött. A terjesztés a mai formájában nem biztosítja a kiadványok országos hozzáférését, így a potenciális piac elérését. Gyakran maguk a kiadók foglalkoznak terjesztési tevékenységgel.

Máig nem alakult ki a főbb tárgyakból egy **országosan elismert (elfogadott) szerzői kör**. A felsőoktatási intézmények (karok, tanszékek, oktatók) gyakran ma is a saját oktató által írt taneszközöket preferálják, tekintet nélkül a minőségre és a hallgatók érdekeire (például a kredit beszámításnál).

A felsőoktatásban ma érvényes viszonylag magas – formális – nyelvi követelmények ellenére, **sem a hallgatói sem az oktatói nyelvtudás** nem alapozza meg sikeres külföldi tankönyvek széles körű közvetlen, angol vagy más nyelven történő használatát.

A *felsőoktatás* elmúlt 18 évben bekövetkezett *tömegesedése* a radikálisan megváltoztatta a hallgatói összetételt és kihívást jelentett a hagyományos oktatási szemlélet és módszerek számára. A *didaktikai szempontok* – az oktatásban és a tankönyvekben – a korábbiaknál sokkal hangsúlyosabbá váltak, a hallgatók differenciáltabb és rugalmasabb megközelítést – tanulásvezérlést – igényelnek. Ez megváltoztatta a tankönyvekkel szembeni követelményeket is. Az alapképzésben a tankönyveknek egyszerűbb nyelvezetűeknek, szemléletesebbnek, a lényeg jobban kiemelőknek és megmagyarázóknak kell lenniük. A tankönyvek fontos funkciója lett a tanulás vezérlése, az alkalmazás gyakoroltatása.

A *viszonylag kis magyar piacon* a piackutatás, a tankönyvek tárolása, értékesítése, elosztása, az információs rendszer működtetése egységes rendszerben lehet hatékony.

A *kormányzat figyelme* a felsőoktatás tankönyvellátása iránt az elmúlt 18 évben igen változó volt, az utóbbi néhány évben pedig jelentősen *csökkent*. Ez nyomon követhető a jogalkotásban és a finanszírozásban egyaránt. A négy pilléren nyugvó tankönyvellátási rendszer „fénykorában”, ezres nagyságrendben születtek új, színvonalas tankönyvek, amelyek nagy része elavult, vagy elavulóban van és nem látható, hogy ezek pótlása hogyan fog megtörténni a fentebb is jelzett követelmények szerint.

Csupán két - ma is létező - kezdeményezést sikerült fellelni, amelyek a *szakmai együttműködést* és a forrásbevonást szolgálják. Ezeknek, vagy ma már nem kormányzati ellenőrzés alatt állnak. Az egyik az agrárkarok együttműködése a tankönyvek közös íratására, kiadatására és terjesztésére. A másik egy alapítványi kezdeményezés a mérnökképzésben. Minden más létező együttműködés és koordináció ma a kiadókhöz köthető.

A nemzeti felsőoktatási rendszerek és felsőoktatási intézmények *globális versenyterében* léteznek, ami intézményi és szervezeti alkalmazkodást követel. A nemzetközi verseny meghatározó tényezője a *minőség*, ami a felsőoktatási rendszer, annak alrendszerei, az egyes felsőoktatási intézmények valamint a felsőoktatás személyi és tárgyi feltételrendszerének minősége iránt egyaránt követelményeket támaszt. Ez vonatkozik a tankönyvellátási rendszerre is. Ebben az összefüggésben merül fel a hazai vagy külföldi tankönyvek használatának kérdése, a hazai sikeres tankönyvek külföldi menedzselése. A minőség és ennek részeként a tankönyvek minősége feltétele a mobilitás valamint a kredit transzfer működésének illetve fejlődésének is.

Javaslatok

A disszertáció számos javaslatot fogalmaz meg a tankönyvellátási rendszer továbbfejlesztésére, amelyekből az alábbiakban csak néhányat emelek ki.

1. Az elmúlt 18 év tapasztalatai alapján a *kormányzatnak* javasolható, hogy *tekintse át* a jelenlegi rendszer minden elemét, a minőségi és követelmények, a mobilitás és a kredit transzfer követelményeinek szem előtt tartásával.
2. A piaci alapon működő, vállalkozó kiadókra – beleértve a felsőoktatási intézmények társasági formában működő kiadóit is – alapozva *hosszú távú garanciákkal* tovább kell működtetni a kiadástámogatási rendszert. A támogatásnak a nemzetközileg is versenyképes új tankönyvek megírását, valamint sikeres külföldi tankönyvek átvételét, adaptálását kell segítenie. Közvetlen kapcsolatot kell teremteni az ÚMFT tartalmi fejlesztési programjai és a tankönyvkiadás között.
3. A *felsőoktatás akkreditációs rendszerében és kredit beszámítás során* a jelenleginél nagyobb súllyal kell figyelembe venni az alkalmazott tankönyvek minőségét, hazai és nemzetközi elismertségét.
4. A felsőoktatási intézményeket ösztönözni kell, hogy a szakirányú továbbképzés rendszerében illetve kompetencia kurzusként *indítsanak programokat* a tankönyvellátás szereplőinek szakmai képzésére. Ebben felhasználhatók a jó nemzetközi gyakorlatok is.
5. Kormányzati eszközökkel – például a kiadók támogatási rendszerében – *ösztönözni kell a karok, tanszékek és egyes tárgyak oktatói közötti együttműködést* a tananyagfejlesztésben a tankönyvírásban. Hasonlóan preferálni szükséges azon tankönyveket és kiadókat, amelyek egy tantárgy széles intézményi körét célozzák meg.
6. A versenyszabályozás eszközeit is fel kell használni, hogy a kiadók és terjesztők versenyében még fennálló *esélyegyenlőtlenségeket felszámoljuk*. A kiadástámogatási rendszer ne tegyen különbséget tulajdonos szerint, a hallgatói támogatási rendszer, pedig széles körű felhasználhatóságot biztosítson.
7. Egy szűkebb kiadói és terjesztői kör kezdeményezésére alapozva kormányzati támogatás szükséges a tankönyv- és szakkönyvkiadást és terjesztést egészében átfogó, piaci alapon működő *logisztikai rendszer kiépítésére*.

8. Megfontolandó, hogy a felsőoktatás minőségorientált finanszírozási rendszerében a **tankönyvek minősége** is fontos indikátor legyen.
9. A minőségi tankönyvek és a tankönyvírás presztízsének növelésére **országos projektek indítása indokolt**, tankönyvi nívódíj alapítható, a legsikeresebb tankönyvek szerzői kiemelt díjazásban részesülhetnek. Külön díj alapítása célszerű a tömegképzés igényeit kielégítő, a tanulásvezérlés követelményeinek megfelelő tankönyvek szerzői és kiadói számára.
10. A felsőoktatási intézmények akkreditációjában, finanszírozásában kiemelt szerepet kell adni az **idegen nyelvű tankönyvek használatának**, az idegen nyelven indított kurzusokon részt vevő hallgatók arányának.
11. Az ÚMFT keretében projekt indítása javasolható, amelynek célja, hogy **feltárja a hazai felsőoktatás tankönyvellátási helyzetét**, a hiányokat, és javaslatot tegyen – nemzetközi összehasonlító elemzéseket is felhasználva – a tankönyvkínálat növelésére.
12. A felsőoktatás tömegesedésével és globalizációjával a **gyakorlat orientáltság** meghatározó követelmény lett. Ez a tankönyvellátás terén is indokoltá teszi a felhasználók, a **munkaadók bevonását** szakmai és finanszírozási szempontból is. A felsőoktatási intézményeket, a szerzőket és kiadókat ösztönözni kell ilyen kapcsolatrendszerek, együttműködési és finanszírozási formák fejlesztésére.
13. További – jogi – lépéseket kell tenni a **szerzői (és kiadói) jogvédelem** erősítésére, különös tekintettel az elektronikus médiára.
14. A **könyvtárakat** a legkorszerűbb információs és kommunikációs technológiára alapozott **közösségi tanulási terekké** kell tenni (kereslet és kínálat ütköztetése, tanácsadás, motiválás, távtanulás stb.). A könyvtárak intézményi finanszírozási rendszerében – mind a belső mind a külső szolgáltatások tekintetében – nagyobb mértékben kell alkalmazni a „piaci” logikát, a szolgáltatással arányos hozzájárulást intézményét.

Befejezésként megállapítható, hogy javaslataim a felhasznált irodalom, a feltárt tények és saját tapasztalataim alapján születtek. Természetesen nem gondolom, hogy ez kizárja más megközelítések, javaslatok létjogosultságát. Legfontosabb célom az volt, hogy elemzésemmel és javaslataimmal a felsőoktatás rendszerének egy ma indokolatlanul elhanyagolt területére, a konkrét problémákra felhívjam a figyelmet és konkrét javaslatokat is tegyek. Tisztában vagyok azzal, hogy a helyzet gyökeres megváltozása a felsőoktatás tulajdonosi és fenntartói valamint vezetési-irányítási rendszerével együtt lehetséges. Ezt is szolgálni kívántam munkámmal, amelyet magam folytatni kívánok és remélem, hogy

kutatók, politikai döntéshozók és valamennyi érdekelt és említett szereplő is megtalálja feladatát ebben a folyamatban.

V. A szerző témához kapcsolódó publikációi

Folyóirat cikkek, konferencia kötetben megjelent tanulmányok

Károly Manherz – Pál Veres (2007): Higher Education Reform and Lifelong Learning, In: *3rd Hungarian National and International Lifelong Learning Conference 12-13 April 2007 Miskolc*, 23-28. p. Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület

Veres Pál (1982): Vita a Politikai Gazdaságtan Tanszék új, négy kötetes jegyzetéről, *Egyetemi Szemle*, Budapest 1983/4. 125-131. p.

Veres Pál (1991): Ki, miből, kinek, mennyiért? *Magyar Felsőoktatás*, 1991. 6-7. 24-25.p.

Veres Pál (1990): Javaslat a felsőoktatás tankönyv- és jegyzetellátásának valamint finanszírozásának új rendszerére. *Köznevelés*, 1990. XLVI/41-42- sz. 20-21. p.

Veres Pál (1992): Jogszerűen és méltányosan (A felsőoktatási intézmények vezetőinek anyagi elismeréséről) *Humánpolitikai Szemle* 1992/8. 24-26. p.

Veres Pál (1992): Jogszerűen és méltányosan (A felsőoktatási intézmények vezetőinek anyagi elismeréséről) *Magyar Felsőoktatás* 1992/8. 11-12. p.

Veres Pál (1992): Egy piackonform struktúra a menedzserképzéssel kapcsolatos új elvárások, szükségletek kielégítésére. *Humánpolitikai Szemle*, 1993/12. 20-27. p.

Veres Pál (1993): Menedzserképzés Magyarországon, *Magyar Közigazgatás*, XLIII/6. 351-354 p.

Veres Pál (1994): A hallgatót támogassák: A Művelődési és Közoktatási Minisztérium politikája, *Magyar Nemzet*, 1994. szeptember 22. 13. p.

Veres Pál (1994): Az életen át tartó tanulás a globalizáció korában. Kitekintés, *Tudományos és Kulturális Folyóirat*, 2004. különszám, 9-17. p.

Veres Pál (1995): Tájékoztató a TFKF Felsőoktatási Tankönyv Alprogramról, a program előzményeiről és a felsőoktatás tankönyvellátásának helyzetéről. In: **Bara Z. – Veres P.** (szerk.): *Szemelvénygyűjtemény a japán kormány által nyújtott segély finanszírozásából megvalósult tankönyv és felsőoktatási könyvtár fejlesztési program felsőoktatási tankönyvfejlesztési alprogram keretében született szakértői tanulmányok és a felsőoktatási*

tankönyvi konferencia előadásaiból, 9-15 p. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Felsőoktatási Tankönyv Tagozat

Veres Pál (1997): Tankönyvtámogatás a felsőoktatásban, *Könyvtári Levelező/lap*, 1997/6-7. 14-17. p.

Veres Pál (2004): Az egész életen át tartó tanulás magyarországi megvalósítása a felsőoktatásban, *Felnőttképzés* II/1 . 26-29. p.

Veres Pál (2004): A felsőoktatás fejlesztési stratégiája. *Szakképzési Szemle*, 2004. 20. évf. 2. szám 117-121 p.

Veres Pál (2004): Magyar Universitas Program – új felsőoktatási törvény – felnőttképzés In.: *Felnőttképzésünk az Európai Unióban, II. Országos Felnőttképzési Konferencia, Hajdúszoboszló 2004. szeptember 23-25.* 49-59. p. Debrecen: Suliszerviz Oktatási és Szakértő Iroda

Veres Pál (2005): A felsőoktatás és a gazdaság kapcsolata a Magyar Universitas Program és az új felsőoktatási törvény fényében. In.: *Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005. I. kötet* 61-67. p. Pécs: Pécsi Tudományegyetem

Veres Pál (2005): Az egész életen át tartó tanulás és a felnőttképzés helyzete és fejlesztése a felsőoktatásban. In: *I. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia, MELLearn Egyesület konferencia kötet*, Debrecen 2005. április 21-22. 55-56, ill. 119-129. p. Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület

Veres Pál (2006): A gazdaság és a felsőoktatás kapcsolatának néhány kérdése, In: *2. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia, Corvinus University of Budapest, 16-17 March, 2006*, 172-176. p. Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület

Veres Pál (2006): A közösségi gazdálkodás egyes kérdései, különös tekintettel a felsőoktatásra. In: Artner A. (szerk.): *Zsigmond Király Főiskola Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet évkönyve 2006*, 130-149. p Budapest: Zsigmond Király Főiskola

Veres Pál (2007): The Relationship between Higher Education and the Economy: Current Issues of Higher Education and Economic-Business Activity, In: *3rd Hungarian National and International Lifelong Learning Conference 12-13. April 2007 Miskolc*, 343-350. p. Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület

Veres Pál (2007): Neokorporatív (tárgyalásos) vegyes gazdaság. Az osztrák példa. In: *Szabó Katalin (szerk.) Összehasonlító Gazdaságtan*, 131-157. p. Budapest: Aula Kiadó

Előadások

Veres Pál (2005): A felsőoktatási tankönyvkiadás perspektívája és a többciklusú képzés, *Felsőoktatási tankönyv-szakkönyv kiállítás és börze, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2005. november 8-9.*

Veres Pál (2005): Universitas program – felsőoktatási törvény- felsőoktatás és gazdaság, *Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés konferencia, Pécsi Tudományegyetem, 2005. május 19-21.*

Veres Pál (2006): Higher Education Institutions and Business Partnership: policies – problems – solutions, *Birmingham 2006*

Veres Pál (2007): The New Hungary Development Plan – Higher Education Priorities, *PLA on „Steering in Higher Education Steering Performance” in the Hague, 07. 09. 03. 2007*

Veres Pál (2007): University Quality – Market and Social Relevance, *2nd Athens International Conference on University Assessment, 12-14 October 2007 Athen*

Veres Pál (2007): A felsőoktatás finanszírozása európai kontextusban – a Felsőoktatás Modernizációja Klaszter tapasztalatai, *Oktatáskutató Intézet, 2007. 10. 10.*